

STEFANIE V. SCHNURBEIN

INTERSEKSJONALITET – ANARKI – PRAXEOLOGI

Litteraturvitenskapen ved Nordeuropa-Institut ved
Humboldt-Universität zu Berlin

Helt siden universitetet i Berlin ble grunnlagt i 1810 har det blitt forsket om Nord-europa i denne byen. Som ved andre eldre tyske universiteter for eksempel i Kiel, Greifswald eller Göttingen var Nordeuropa-forskningen en del av den nasjonalfilologiske germanistikken som etablertes som universitetsfag under 1800-tallet. Helt til 1970-tallet forsket man mest på litteratur fra nordisk middelalder fordi den ble oppfattet som en del av den nasjonale (eller fellesgermanske) arven. I enkelte tilfeller underviste professorer eller senere også sendelektorer i nyere språk og litteratur. Men først i 1970-årene etablerte man de første professoratene for nyere nordisk litteratur og dannet uavhengige institutter for nordisk filologi eller skandinavistikk. Blant dem var det vest-berlinske Freie Universität hvor et professorat for nyere skandinavistikk etablertes i 1973. I dag eksisterer det i Tyskland 14 institutter hvor skandinavistikk undervises i mindre eller større omfang.¹

Til tross for denne lange historien er Nordeuropa-Institut ved Humboldt-Universität i sin nåværende form det yngste instituttet for skandinavistikk i Tyskland. Som seg hør og bør for en institusjon i Berlin er den et resultat av Tysklands gjenforening: På initiativ av selve faget (altså ikke av politikere eller vitenskapsfjerne administratorer) ble instituttet for skandinavistikk ved det vest-berlinske Freie Universität og den skandinaviske avdelingen ved det øst-berlinske Humboldt-Universitäts germanske seminar slått sammen i 1994. Dette tiltaket har vi å takke for at et forholdsvis lite fag har hatt muligheten til å danne et av de største skandinavistikk-instituttene utenfor de nordiske landene.

Mangfold som prinsipp

Stort er instituttet i forhold til antallet av studerende (omtrent 500) på Bachelor-, Master- og PhD nivå og vitenskapelige ansatte (omtrent 16, i tillegg kommer gjeste-

professorer, timelærere, og honorarprofessorer). Men stort er det fremfor alt i forhold til den språklige, regionale og faglige bredden som finnes få andre steder i verden.

Med fem språklektorater i svensk, dansk, norsk, ny-islandsk og finsk byr Nordeuropa-Institut på et uvanlig språklig mangfold. Dette speiler seg i språkkunnskapene som forventes av dem som fullfører sine studier i skandinavistikk. Ved siden av å tilegne seg både aktive og passive kunnskaper i enten svensk eller dansk eller norsk (et sentralt grunnlag for å kunne studere faget videre) ventes det av de studerende at de kan lese og forstå de to andre språkene. For studerende som leser skandinavistikk som såkalt monofag, dvs. uten et bifag, kommer undervisning i enten finsk eller islandsk i tillegg.

Enda mer uvanlig er det faglige mangfoldet. Instituttet har som regel (når ikke temporære nedskjæringer forhindrer dette) fire professorater med like mange tilknyttede stillinger for vitenskapelige medarbeidere som arbeider på sin PhD eller post doc. Som vanlig i den tyske skandinavistikken, er professoratene ikke knyttet til et nordisk språk, land eller en nasjonal litteratur men til en vitenskapelig disiplin. Det finnes altså ikke professorer for dansk, svensk eller norsk. Skandinavister i Tyskland arbeider sammenlignende med flere språk, litteraturer eller nasjonale og regionale kontekster. Utover de tre tradisjonelle filologiske fagdelene innen den tyske skandinavistikken (litteraturvitenskap, språkvitenskap og norrønt eller middelalderstudier) utmerker Nordeuropa-Institut seg gjennom et fjerde professorat for kulturvitenskap som for tiden har hovedfokus på (kultur-)historie, men også omfatter undervisning og forskning i felt som sosial-, teater- og medievitenskap. I årene 1998 til 2018 ble disse professoratene dessuten supplert av to gjesteprofessorater, det svenske Dag-Hammarskjöld-professoratet (finansiert først av den svenske regjeringen og senere av Riksbankens Jubileumsfond) og det norske Henrik-Steffens-professoratet (finansiert av den norske regjeringen). Mens Dag-Hammarskjöld-professoratet ble innstilt i 2020, ble Steffens-professoratet forlenget i ytterlige ti år i 2018. Begge professoratene har tiltrukket forskere fra Norge og Sverige som underviste og forsket i Berlin i omtrent tre år hver og bidro til at Nordeuropa-Institut ble kjent blant nordiske studerende og fagfeller. Gjesteprofessorene har invitert tallrike gjesteforskere og foredragsholdere, de har utvidet fagfeltene på Nordeuropa-Institut og bidratt til det tysk-nordiske forskningssamarbeidet innfor og utover litteraturvitenskapen.²

Litteraturstudier i en flerfaglig kontekst

Litteraturvitenskapen på Nordeuropa-Institut bedrives altså i en kontekst av et internasjonalt flerfaglig mangfold som er inspirerende og fornyende for både studerende og forskere. Samtidig betyr det å studere skandinavistikk her at en utelukkende fordypning i litteraturvitenskap ikke er mulig, i hvert fall ikke på Bachelornivå hvor de studerende spesialiserer seg i minst to eller tre delfag. Først på masternivå kan de velge en fordypning, men mange foretrekker også her å studere i bredde heller enn i dybden. Men på masternivå blir det også sørget for spirende litteraturvitere ved hjelp av det Språk- og litteraturvitenskapelige fakultetet som Nordeuropa-Institut er en del av. Sammen med de andre litteraturvitenskapelige instituttene (germanistikk, romanistikk, anglistikk, slavistikk og klassisk filologi) bidrar den skandinaviske litteraturvitenskapen til et felles masterprogram Europeiske litteraturer.³ Dermed er det mulig å studere sammenlignende litteraturvitenskap med en fordypning i nordisk litteratur eller å utvide

kunnskapene i nordisk litteratur med et større europeisk perspektiv. På PhD nivå finnes et samarbeid med Friedrich-Schlegel-Graduiertenschule für literaturwissenschaftliche Studien på Freie Universität som jeg er tilknyttet som veileder og forsker.⁴

Interseksjonell litteraturforskning

Også litteraturforskningen på Nordeuropa-Institut er preget av denne flerfaglige konteksten. Den er kulturvitenskapelig orientert uten å tilsidesette det filologiske. Professoratet sto ledig mellom 1996 og 2000, men András Masát vikarierte og Stephan Michael Schröder (nå professor for skandinavistikk i Köln) forsket som vitenskapelig medarbeider i nordisk litteratur, film og kulturteori. Da jeg tiltrådte som professor for nyere skandinaviske litteraturer i 2000, hadde jeg den den gang ganske nye maskulinitets- og queer-forskningen i bagasjen.⁵ Etter hvert ble den på den ene siden utvidet til forskning om forhold mellom kjønn, kropp og tekst/litteratur om avvikende spising og dens litterære og økonomiske funksjon.⁶ På den andre siden tok den en sving mot det interseksjonelle, mot postkolonial teori (som ble bedrevet av flere PhD studerende og medarbeidere i litteraturvitenskapen) og mot forskningen om fremstillinger av jøder og det jødiske i nordisk litteratur samt litterær antisemittisme i Norden.⁷

Aktuelle PhD-prosjekter innen litteraturvitenskapen dreide eller dreier seg om miljøhumaniora,⁸ om samisk litteratur og autofiksjon. Også grenseoverskridelser inn i andre fagfelt, for eksempel religionsvitenskap,⁹ kunstvitenskap¹⁰ og teatervitenskap¹¹ har vært karakteristisk for litteraturviterne på Nordeuropa-Institut.

Den humboldtske enheten

Alle delfag på Nordeuropa-Institut legger stor vekt på det humboldtske idealet av en enhet av forskning og undervisning. Kursene bygger ofte direkte på dosentenes forskning slik at de studerende får innblikk i forskningsprosesser tidlig i sine studier. Samtidig legges undervisningen opp slik at de studerende nesten helt fra begynnelsen arbeider med egne forskningsspørsmål og små prosjekter. I motsetning til universitetsundervisningen i Sverige og andre nordiske land er innholdet og lesepensum av kursene ikke fastlagt på forhånd. Hver lærer utvikler egne nye kurs og leseplaner hvert semester – en krevende oppgave som samtidig byr på mye rom for utvikling av nye emner og læremetoder og for en stadig utveksling mellom undervisernes ekspertise og de studerendes interesser.

Smutthull og spillerom

Som de fleste institusjoner innen humaniora konfronteres også Nordeuropa-Institut med den neolibérale omstruktureringen av universitetene. Som mange andre har vi slitt med pseudoøkonomiske krav av en kortsiktig forskningspolitikk som legger vekt på popularitet, umiddelbar synlighet og brukbarhet av forskningsresultater, en økende byråkratisering og bedømmelsen av institusjoner og personer ved hjelp av vitenskapsfjerne tall som antall eksaminerte eller inntekt av eksterne midler. Men vi har også benyttet oss av mulighetene som ligger i instituttets unike posisjon. Nordeuropa-Institut er som sagt et relativt stort institutt for et relativt lite fag som vekker lite offentlig

oppmerksomhet i Tyskland, men større oppmerksomhet i Norden. Dermed kan det seile under radaren i noen aspekter samtidig som det får internasjonal gjennomslagskraft. Etter vår erfaring har det vært forholdsvis lett å finne smutthull og frirom innen systemet og utvide dem i en retning mot større akademisk frihet. Forutsetningen er at man holder øynene åpen og tør stole på egne mål og verdier innen akademisk arbeid. Altfor ofte er det en formentlig sakstvang som styrer vår tenkning og handlemåte. En prise sivil ulydighet, litt mot til anarkisme og en praxeologisk holdning som satser på erfaringen som ligger i både våre suksesser og feiltagelser kan hjelpe oss også innenfor systemer som virker tunge og urokkelige.

I de seneste årene har vi derfor på Nordeuropa-Institut utvidet den undervisende forskning/forskende undervisning innen litteraturvitenskapen med praxeologiske og kreative tilnæringsmåter. De er inspirert av affektteori og postkritikk, men fremfor alt drevet av en nysgjerrig åpenhet og glede ved eksperimentering med gamle og nye former for produksjon og formidling av viten. Før pandemien satte en foreløpig stopp for det, holdt Nordeuropa-Institut hvert semester en Open-Space-dag, den såkalte NI-Tag, hvor studerende, lærere og administratorer møtes i spontant organiserte arbeidsgrupper for å diskutere både fag og samliv ved instituttet.¹² Vi holder åpne skrivekolorier i en helt egen form – et eksperiment som har vakt oppsikt utover skandinavistikken.¹³ Et kurs med tittelen «Kreativitet i akademisk arbeid» fokuserer på å utvikle alternative former for akademisk arbeid i dialog med kunstnerisk forskning.

En eksperimenterende holdning står også i sentrum for «Arbeitskreis Experiment Geisteswissenschaft» (AEG) som ble grunnlagt i 2015 av litteraturviterne på Nordeuropa-Institut, den daværende Henrik-Steffens-professoren Janke Klok, og Dag-Hammarskjöld-professoren Otto Fischer.¹⁴

Nye veier under og etter pandemien

Pandemien har satt en foreløpig stopp for mange av disse aktivitetene. Til gjengjeld har vi overført noen av dem i digitale former. «Experiment Geisteswissenschaft. Exploring Humanities – Moving Academic Practices» er nå også tittelen på en blogg som reflekterer prosesser og mikro-praktikker i skjæringspunktene av forskning, undervisning og universitetsadministrasjon.¹⁵ Plattformen for denne bloggen huser også en podkast med tittelen *nordlitt. Skandinavistische Literaturforschung im Gespräch* (skandinavistisk litteraturforskning i samtale). Den var en reaksjon på mangelen av den akademiske samtalen på konferanser og besøk som vår vitenskap lever av. Studentmedarbeideren Alva Reifenstein og jeg inviterer forskere i nordisk litteratur (hittil bare tyskspråklige) og snakker med dem om deres forskning, om litteraturhistoriske epoker, utvalgte litterære tekster, metoder og teorier. Bloggen kan brukes «blott til lyst» men også i undervisningen. Den har tjent som stoff for den litteraturvitenskapelige introduksjonsforelesningen på Nordeuropa-Institut.¹⁶ I dette semestret brukes både bloggen og podkasten i et kurs om samtidslitteratur hvor de studerende lytter til og diskuterer utvalgte podkast-episoder og lager egne kommenterende blogg-tekster og små podkast-episoder.

Med slike «digitale» forsøk har vi nå også åpnet for nye samarbeidsformer med andre litteraturvitenskapelige institusjoner i Tyskland, Norden og verden. Og vi håper at denne lille artikkelen kan inspirere leserne til å komme i samtale med oss på Nordeuropa-Institut.

Noter

- 1 En oversikt over institutter og deres forskning og publikasjoner finnes på hjemmesiden til skandinavistikkens fagforbund (Fachverband Skandinavistik): <http://skandinavistik.org/>
- 2 <https://www.ni.hu-berlin.de/de/konf/henriksteffens>; <https://www.ni.hu-berlin.de/de/konf/daghammar>
- 3 https://fakultaeten.hu-berlin.de/en/sprachlit-en/lehre-en/master_of_arts/europlits-en
- 4 <https://www.geisteswissenschaften.fu-berlin.de/en/friedrichschlegel>
- 5 Stefanie v. Schnurbein, *Krisen der Männlichkeit. Schreiben und Geschlechterdiskurs in skandinavischen Romanen seit 1890* (Göttingen: Wallstein Vlg 2001).
- 6 Stefanie v. Schnurbein, *Ökonomien des Hungers. Essen und Körper in der skandinavischen Literatur* (Berlin: Nordeuropa-Institut der Humboldt-Universität 2018).
- 7 *Figurationen des Jüdischen. Spurensuchen in der skandinavischen Literatur*, Clemens Räthel & Stefanie v. Schnurbein red. (Berlin: Nordeuropa-Institut der Humboldt-Universität 2020).
- 8 Dörte Linke, *Reflexionen und Verwebungen. Wechselwirkungen von ›Natur‹ und ›Mensch‹ in der deutschen und dänischen Gegenwartsliteratur* (Berlin: Nordeuropa-Institut der Humboldt-Universität 2021).
- 9 Stefanie v. Schnurbein, *Norse Revival. Transformations of Germanic Neo-Paganism* (Leiden: Brill 2016), <https://brill.com/view/title/31763>.
- 10 Lill-Ann Körber, *Badende Männer. Der nackte männliche Körper in der skandinavischen Malerei und Fotografie des frühen 20. Jahrhunderts* (Bielefeld: transcript Vlg 2013).
- 11 Clemens Räthel, *Wieviel Bart darf sein? Jüdische Figuren im skandinavischen Theater* (Tübingen: Narr Francke Attempto Vlg 2016).
- 12 <https://www.ni.hu-berlin.de/de/institut/archiv/nitag>
- 13 Stefanie v. Schnurbein, "Mehr als Anerkennung. Das Schreiblabor als Resonanzraum und Assemblage", i *Experimente lernen, Techniken tauschen. Ein spekulatives Handbuch*, Julia Bee & Gerko Egert red. (Weimar/Berlin: Nocturne 2020), 141–164, <https://nocturne-plattform.de/text/mehr-als-erkennung>.
- 14 https://www.ni.hu-berlin.de/de/projekte/arbeitskreis_experiment_geisteswissenschaften
- 15 <https://exgeist.hypotheses.org/about-the-blog>
- 16 Stefanie v. Schnurbein, "Humboldtsche Fadenspiele – oder 'very blended learning'", *Experiment Geisteswissenschaft*, 2021-08-31, <https://exgeist.hypotheses.org/755>.